МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені
ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

ПАЄНТКО ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

УДК [336.15 : 336.28] : 330.837 (043.3)

ФІСКАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ В ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Опарін Валерій Михайлович,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Дем'янишин Василь Григорович,
Тернопільський національний економічний університет,
в.о. завідувача кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування

доктор економічних наук, професор
Лисяк Любов Валентинівна,
Дніпропетровська державна фінансова академія,
проректор з наукової роботи, завідувач кафедри фінансів та державного управління

доктор економічних наук, професор
Прокопенко Наталія Семенівна,
ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ
завідувач кафедри фінансів та банківської справи

Захист відбудеться « 26 » травня 2014 р. о 12^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.04 у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 203.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-г, ауд. 601.

Автореферат розісланий « 24 » квітня 2014 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, професор ***А.М. Поддєрьогін***

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Фінансове забезпечення розвитку економіки держави залежить від того, наскільки ефективним є рух фінансових потоків між її секторами. Оптимальний рух фінансових потоків здатний створити сприятливі умови для розвитку і забезпечення фінансової рівноваги в суспільстві та досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності національної економіки. Дисбаланси у русі фінансових потоків поглиблюють галузеві та регіональні диспропорції у розвитку економіки, підвищують соціальну напругу в суспільстві та створюють передумови для розширення сектору неформальної економіки.

Науковцями визначено основні засади регулювання алокації фінансових ресурсів і переміщення капіталу, однак недостатньо наукових напрацювань присвячено саме фіскальному регулюванню фінансових потоків. Вітчизняні практики і вчені намагаються відшукати способи адаптації зарубіжного досвіду регулювання фінансових потоків до українських реалій. Однак цей досвід не завжди дозволяє отримати позитивний результат, що обумовлено специфікою інституціонального середовища України. В умовах функціонування інституціональної економіки, коли формальні і неформальні інститути здійснюють свою діяльність на засадах кооперації, а не протистояння, ефективність державного регулювання є набагато вищою, порівняно з державами, економіки яких перебувають на етапі інституціоналізації. Вищезазначене частково зумовлює неефективність застосування повною мірою в Україні кейнсіанських чи монетаристських рекомендацій щодо регулювання економічних процесів та потребує використання інституціональних підходів до вирішення зазначених проблем.

Проблемні питання фіскального регулювання економічних процесів відображені в дослідженнях багатьох українських фахівців, зокрема В. Андрущенка, В. Вишневського, О. Данілова, В. Дем'янишина, Ю. Іванова, А. Крисоватого, Л. Лисяк, І. Луніної, В. Мельника, В. Опаріна, К. Павлюк, Н. Прокопенко, А. Соколовської, О. Тимченко, В. Тропіної, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія. Специфіку руху фінансових потоків на мікро- та макрорівні досліджували Г. Азаренкова, М. Деркач, О. Майборода, О. Плущевська, П. Саблук, Л. Старикова, О. Хавтур, В. Черевко, С. Шмуклер та ін. Серед зарубіжних вчених проблемам фіскального регулювання та його інституціоналізації значну увагу приділяли насамперед А. Алчіан, Ш. Бланкарт, А. Вагнер, О. Вилкова, О. Вільямсон, Дж. Б'юкенен, Д. Брюммерхофф, Дж. М. Кейнс, Г. Клейнер, Дж. Колеман, Дж. Коммонс, Р. Коуз, І. Майбуров, Р. Масгрейв, Р. Метьюз, Д. Норт, Т. Парсонс, П. Самуельсон, Е. Селігман, Дж. Стіглер, Дж. Стігліц, М. Фрідмен, Е. Фуруботн, Ф. Хаєк, Дж. Хансен, Дж. Хікс, Дж. Ходжсон, Т. Юткіна.

Віддаючи належне доробку вчених у цій сфері, слід зауважити, що поглибленого дослідження вимагають теоретико-методологічні підходи до дослідження сутності та інструментарію фіскального регулювання фінансових потоків, яке впливає на рух як фінансових потоків, що перебувають в межах фіскального поля, так і поза його межами. З позицій фінансової науки

насамперед важливим є регулювання фінансових потоків, які перебувають у межах фіскального поля, а саме – централізація та перерозподіл ВВП, в результаті якого відбувається регулювання фінансових можливостей економічних агентів. Необхідним є уточнення сутності та ознак фінансових потоків, їх класифікації як об'єктів фіскального регулювання. Для обґрунтування напрямів оптимізації фіскального регулювання поглибленого аналізу потребує динаміка фінансових потоків у контексті реакції на застосування інструментів фіскального регулювання. При цьому необхідно врахувати, що недостатня ефективність фіскального регулювання обумовлена інституціональними деформаціями як у фінансовій системі, так і в інших сферах суспільного життя. Це є причиною високих та непродуктивних трансакційних витрат, а також неоптимального перерозподілу фінансових потоків.

Потреба комплексного дослідження фіскального регулювання фінансових потоків на основі концептуальних підходів інституціональної економіки обумовила вибір теми, визначили мету, завдання, структуру та логіку дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Матеріали дисертації є складовою досліджень, проведених згідно з темами кафедри фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» «Фінансова інфраструктура ринкової економіки» (державний реєстраційний номер 0107U001336) та «Макроекономічні стабілізатори в системі державного регулювання економічного розвитку» (державний реєстраційний номер 0113U004262), кафедри фінансових ринків Національного університету ДПС України «Фінансовий механізм структурної перебудови економіки» (державний реєстраційний номер 0107U011127) та «Оподаткування фінансового сектору: міжнародний досвід та шляхи запровадження в Україні» (державний реєстраційний номер 0111U007092), кафедри фінансів і кредиту Київського економічного інституту менеджменту «Фіскальне регулювання фінансових потоків» (державний реєстраційний номер 0111U008868). Внесок автора полягає у дослідженні теоретичних засад та практичних аспектів фіскального регулювання фінансових потоків в інституціональній економіці, обґрунтуванні напрямів удосконалення застосування фіскального інструментарію для оптимального перерозподілу фінансових потоків з урахуванням рекомендацій щодо зменшення інституціональних деформацій. Пропозиції автора включені у звіти про виконання тем, а також опубліковані у наукових колективних монографіях.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування інституціональних засад фіскального регулювання фінансових потоків, виявлення причин диспропорцій алокації фінансових потоків, а також визначення напрямів оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків у контексті розвитку інституціональної економіки.

Для досягнення визначеної мети було поставлено такі завдання:

– уточнити сутність та класифікацію фінансових потоків країни, визначити їх особливості як об'єктів фіскального регулювання;

– систематизувати інструментарій фіскального регулювання фінансових

потоків та виявити його інституціональні ознаки;

– поглибити теоретико-методологічні підходи до фіскального регулювання фінансових потоків на засадах інституціональної економіки;

– виявити проблеми інституціоналізації фіскального регулювання в Україні та обґрунтувати шляхи їх вирішення;

– визначити місце оподаткування у формуванні фінансових потоків та розкрити роль інституціональних деформацій у виникненні втрат бюджету;

– оцінити вплив оподаткування на фінансові потоки «заощадження-інвестиції»;

– виявити інституціональні асиметрії в обсягах та розподілі бюджетних видатків;

– уточнити роль дефіцитного фінансування в системі фіскального регулювання фінансових потоків;

– оцінити рівень трансакційних витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків та обґрунтувати роль відносин принципал-агент у їх зменшенні;

– визначити напрями оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків;

– обґрунтувати шляхи подолання інституціональних деформацій у дохідно-генеруючій складовій фіскального регулювання фінансових потоків;

– розробити пропозиції щодо удосконалення видатково-інвестиційної складової фіскального регулювання фінансових потоків.

Об'єктом дослідження є фінансові потоки, засади їх руху між секторами економіки, інструменти та результати фіскального регулювання фінансових потоків.

Предметом дослідження є грошові відносини, які виникають між державою та економічними агентами у процесі фіскального регулювання руху фінансових потоків.

Методи дослідження. При виконанні дисертаційного дослідження були застосовані методи: системний та інституціональний – при дослідженні фіскального регулювання як сукупності взаємодоповнюючих прийомів, заходів та процедур упорядкування фінансових потоків та при обґрунтуванні причин виникнення і факторів розвитку інституціональних деформацій; історичний і діалектичний – при дослідженні еволюції інституціоналізму, його ролі у формуванні методологічної бази дослідження фінансових потоків; абстракції – при виявленні інституціональних асиметрій та деформацій у перерозподілі фінансових потоків; компаративного та історичного аналізу – для з'ясування ролі історії у формуванні, збереженні та розвитку інститутів; коефіцієнтний та відносних величин – при оцінці параметрів фінансових потоків і трансакційних витрат; логічного узагальнення – при формулюванні висновків; трендового аналізу – для дослідження динаміки фінансових потоків і факторів, які на них впливають; аналізу еластичності – для оцінки ступеня впливу фіскального інструментарію на рух фінансових потоків; граничного аналізу – для обґрунтування розміру ставок справляння податків; економіко-математичного моделювання – при обґрунтуванні напрямів оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків.

Теоретичною основою дослідження слугують фундаментальні положення економічної й фінансової теорії, викладені у наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених. Правове поле дослідження сформували чинні законодавчі та нормативні документи, що регулюють фіскальну діяльність в Україні. Інформаційною базою дослідження є інформація Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, офіційні публікації Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у такому:

вперше:

– структуровано систему фіскального регулювання фінансових потоків з виділенням його об'єкта, мети, завдань, функцій та інституціональних ознак (сукупність встановлених правил і норм, поведінкових стереотипів та системи контрактів), а також особливостей взаємозв'язку цілей, параметрів та інструментів. На цій основі розроблено концептуальну схему фіскального регулювання фінансових потоків та обґрунтовано напрями його удосконалення;

– визначено сутність специфічної форми перекладання податкового навантаження на сумлінних платників податків економічними агентами, які в результаті тінізації економіки ухиляються від сплати податків. Визначено ступінь перекладання та обґрунтовано, що воно має місце на етапі споживання суспільних благ і послуг, профінансованих за рахунок сплачених податків всіма економічними агентами. На основі цього доведено, що збільшення ступеня перекладання такого типу є однією з причин зростання обсягів нелегальних фінансових потоків, що знижує ефективність фіскального регулювання;

– обґрунтовано концептуальні напрями оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків: виділено фінансові потоки, які потребують регулювання, та їх параметри; визначено критерії оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків (збалансування інтересів донорів та реципієнтів фінансових потоків, зростання ВВП, збільшення інтенсивності фінансових потоків у пріоритетних секторах економіки); виявлено інституціональні деформації, що перешкоджають процесам регулювання та фіскальний інструментарій, який дає змогу зменшити їх негативний вплив та забезпечить оптимальність процесу регулювання. Це дозволило визначити практичний ефект від застосування інструментів фіскального регулювання;

удосконалено:

– визначення дефініції «фінансовий потік» як узагальненої форми руху фінансових ресурсів між секторами економіки країни та її зовнішнім середовищем, яка пов'язана з розподілом капіталу і перерозподілом прав власності, обумовлена мотивами створення нової або зменшення ризиків втрати вже накопиченої вартості. На відміну від існуючих підходів, наголошено на мотивації збереження створеної вартості або зниженні ризиків її втрати, що допомогло розробити практичні заходи, спрямовані на зменшення переміщення фінансових потоків на користь неформального сектору економіки та ймовірності неефективного фіскального регулювання фінансових потоків;

– класифікацію фінансових потоків на основі запропонованого критерію ступеня їх врегульованості, у результаті чого виокремлено: а) фінансові потоки, які перебувають у сфері фіскального регулювання (повністю або частково регульовані); б) фінансові потоки, які перебувають поза сферою фіскального регулювання. Це дало змогу систематизувати характеристики фінансових потоків як об'єктів фіскального регулювання та оцінити вплив фіскального інструментарію на різні групи фінансових потоків;

– систему показників оцінки параметрів фінансових потоків з упорядкуванням їх за групами – абсолютні і відносні; середні і граничні величини. Групу відносних величин доповнено показниками просторового порівняння та координації, за допомогою яких було визначено пріоритетні напрями поширення фінансових потоків, ефективність окремих фінансових потоків та витрати на їх регулювання;

– класифікацію трансакційних витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків на основі використання запропонованої класифікаційної ознаки «сфера виникнення трансакційних витрат» (індивідуальні та суспільні трансакційні витрати) з деталізацією класифікаційних ознак на продуктивні й непродуктивні витрати, що дало змогу уточнити методики розрахунку трансакційних витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків;

– методику розрахунку втрат бюджету внаслідок зростання прихованих доходів населення та прибутків підприємств. Автором запропоновано внести зміни до методики оцінки обсягів прихованих доходів та прибутків на основі монетарної моделі, а саме: замінити показник темпів приросту ВВП на темп приросту валової доданої вартості (виключення із розрахунків величини чистих податків на продукти зменшує похибку у розрахунках) та ввести показник різниці між грошовими агрегатами M_0 і M_1 (дає можливість врахувати зменшення обсягу готівки поза депозитними корпораціями за рахунок їх перерозподілу на користь таких корпорацій);

набули подальшого розвитку:

– методики розрахунку рівня податкового тягаря та податкового навантаження. Методика розрахунку рівня податкового тягаря, крім сум сплачених податків і зборів, включає трансакційні витрати (витрати на обчислення та сплату податків), що дає змогу оцінити ступінь обмеження можливостей платників розпоряджатися фінансовими ресурсами внаслідок сплати податків. Методики розрахунку податкового навантаження доповнені показником, який враховує розміри неформального сектору економіки. Це дає змогу розрахувати реальне податкове навантаження на тих платників податків, які працюють в офіційному секторі економіки, та визначити, яка частина податкового навантаження перекладається несумлінними платниками податків на сумлінних;

– методичні засади оцінки ефективності трансакційних витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків на основі впровадження нових показників: трансакційні витрати на 1 грн ВВП та затратність інститутів державного управління. Їх обчислення дає можливість визначити ступінь інституціоналізації фіскального регулювання (формальний або реальний) та ефективність функціонування інститутів фіскального регулювання;

– теоретико-методичні підходи до диференціації ставок з податків на додану вартість та прибуток. Обґрунтовано доцільність застосування та розмір зниженої ставки ПДВ (12,8 %) для операцій з постачання продуктів харчування. Запропоновано оподатковувати прибуток підприємств, який направляється на інвестиції в основний капітал, за ставкою 11 %, а прибуток, який спрямовується на інші цілі, за ставкою 26 %. Це дасть змогу подолати наявні інституціональні деформації в оподаткуванні або зменшити їх прояв, сприятиме збільшенню обсягів та інтенсивності фінансових потоків від податку на прибуток та ПДВ у довгостроковій перспективі;

– пропозиції щодо удосконалення бюджетного інвестування у нефінансовому секторі економіки. Визначено пріоритетні галузі для бюджетних інвестицій (які забезпечують вагоміший мультиплікативний приріст виробництва для решти галузей економіки) та обґрунтовано доцільність диверсифікації фінансових потоків при спільному фінансуванні інвестиційних проектів у таких галузях за рахунок бюджетних коштів та коштів приватних інвесторів. Визначено оптимальні пропорції диверсифікації фінансових потоків: 65 % – кошти приватних інвесторів, 35 % – кошти бюджету. Розроблені пропозиції дозволить підвищити ефективність бюджетних інвестицій та забезпечити мультиплікативний ефект зростання економіки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні рекомендацій щодо забезпечення комплексного підходу до визначення напрямів оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків. Отримані у дисертаційній роботі результати щодо удосконалення методики розрахунку податкового навантаження з урахуванням неофіційного сектору економіки використані Державною податковою службою України (довідка №125/18-1218 від 19.02.2013 р.). Пропозиції щодо уточнення методики розрахунку обсягів неофіційних прибутків підприємств та доходів громадян використані Міністерством економічного розвитку і торгівлі України при розрахунку показників тіньової економіки, зокрема тіньових доходів підприємств і населення (довідка № 3112-23/35303-16 від 19.10.2013 р.). Пропозиції щодо необхідності диверсифікації фінансових потоків при фінансуванні програм економічного розвитку м. Києва використані Департаментом фінансів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської адміністрації) при обґрунтуванні оптимальних обсягів бюджетного фінансування програм розвитку м. Києва (довідка № 054-6-1-07/5790 від 01.11.2013 р.). Рекомендації щодо запровадження знижених ставок податку на прибуток та ПДВ використані Державною службою України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва при обґрунтуванні пропозицій щодо внесення змін до Податкового кодексу України з метою сприяння процесам активізації підприємницької діяльності в Україні (довідка № 10738 від 18.11.2013 р.). Основні теоретичні положення та результати прикладних розробок використовуються при викладанні курсів «Фінанси підприємств», «Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва», «Податкова система», «Податковий менеджмент» у вищому навчальному закладі – Київський економічний інститут менеджменту (довідка № 137/13 від 05.11.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. У дисертаційній роботі відображено

власні розробки автора. Теоретичні положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться дисертантом на захист, одержані самостійно. Із наукових праць, підготовлених у співавторстві, до дисертації включено ідеї, розробки та висновки, які належать особисто автору.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні результати роботи доповідались на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Стан і проблеми оподаткування в умовах ринкової економіки» (м. Донецьк, 23 листопада 2007 р.; 21–22 листопада 2008 р.), «Актуальные проблемы развития финансово-кредитного механизма в инновационной экономике» (м. Мінськ, 29–30 листопада 2007 р.), «Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационная устойчивость» (м. Мінськ, 20 травня 2008 р.; 19–20 травня, 2009 р.; 19–20 травня 2010 р.; 19–20 травня 2011 р.; 17–18 травня 2012 р.), «Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 26–27 лютого 2009 р.), «Фінансова система держави: проблеми і перспективи розвитку» (м. Київ, 16 листопада 2009 р.; 16 листопада 2012 р.), «Стан і проблеми оподаткування в умовах світової фінансової кризи» (м. Донецьк, 20–21 листопада 2009 р.; 12–13 листопада 2010 р.), «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (м. Харків, 27–28 травня 2010 р.), «Інституціональний розвиток сучасних економічних систем: соціальне партнерство та економічна взаємодія» (м. Полтава, 25–25 березня 2011 р.), «Стан і проблеми оподаткування в умовах мінливої економіки» (м. Донецьк, 11–12 листопада 2011 р.), «Інституціональні та еволюційні проблеми розвитку фінансово-кредитних систем» (м. Донецьк, 18–19 квітня 2013 р.), «Бюджетная политика сбалансированного регионального развития» (м. Волгоград, 23–27 травня 2013 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано в 60 наукових працях загальним обсягом 65,43 друк. арк.: з них – 1 одноосібна монографія; 8 розділів у монографіях; 19 – у наукових фахових виданнях України; 4 у наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз; 5 – в іноземних виданнях; 5 колективних навчальних посібниках з грифом Міністерства освіти і науки України; 18 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 410 сторінок. Дисертація містить 74 рисунки на 32 сторінках, 98 таблиць на 60 сторінках та 20 додатків на 50 сторінках. Список використаних джерел налічує 487 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У ***вступі*** обґрунтовано актуальність теми, її значущість для забезпечення стабільного економічного розвитку, визначено мету і завдання дисертаційного дослідження, його об’єкт, предмет і методи, сформульовано положення, що визначають наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У розділі 1 **«Теоретичні основи фіскального регулювання фінансових потоків країни»** визначено теоретичний базис до розкриття сутнісних характеристик, закономірностей та причинно-наслідкових зв’язків, що

обумовлюють рух фінансових потоків та необхідність його фіскального регулювання.

На основі дослідження змісту фінансових відносин та їх інституціональної форми досліджено економічну природу та уточнено сутність фінансових потоків країни, систематизовано їх відмінності від капіталу, фінансових ресурсів та грошових потоків. Фінансовий потік є узагальненою формою руху фінансових ресурсів між секторами економіки країни та її зовнішнім середовищем, яка пов’язана з розподілом капіталу і перерозподілом прав власності, обумовлена мотивами створення нової або зменшення ризиків втрати вже накопиченої вартості. На відміну від грошового, фінансовий потік не пов'язаний із зустрічними потоками товарів, робіт чи послуг або з обслуговуванням конкретної господарської операції, а відображає переміщення фінансових ресурсів між секторами економіки, узагальнює результат фінансових відносин через зміни запасів фінансових ресурсів у часі, відособлено від руху товарів. Рух фінансових потоків між секторами економіки країни та її зовнішнім середовищем обумовлюється не тільки економічними, але і соціально-психологічними та політичними чинниками, що приводить до поділу фінансових потоків як об’єктів фіскального регулювання на такі групи:

1. Фінансові потоки, які перебувають у сфері фіскального регулювання з виокремленням двох груп – повністю або частково регульовані. Перша з них є безпосереднім результатом застосування фіскального інструментарію (потоки податкових надходжень та бюджетних видатків), друга (потоки інвестицій, заощаджень тощо) – залежить від інструментів фіскального регулювання, які визначають ступінь фінансових можливостей економічних агентів.

2. Фінансові потоки, які перебувають поза сферою фіскального регулювання, на які держава може впливати опосередковано. Зазначені фінансові потоки формуються переважно під впливом інституціональних чинників, зокрема завдяки впливовим неформальним інститутам (фінансові потоки тіньового сектору економіки та тіньові потоки офіційного сектору, грошові перекази мігрантів тощо).

Фіскальне регулювання фінансових потоків є механізмом застосування дохідно-генеруючого та видатково-інвестиційного інструментарію, за допомогою якого держава створює умови для мобілізації необхідного обсягу фінансових ресурсів, їх алокації та ефективного використання, раціонального перетікання фінансових ресурсів між секторами економіки та регіонами. Дослідження фіскального регулювання фінансових потоків як цілісної системи, виявлення його інституціональних ознак, особливостей фінансових потоків як об’єктів фіскального регулювання дали змогу сформулювати об’єкт, мету, завдання, функції фіскального регулювання та систематизувати фіскальний інструментарій регулювання фінансових потоків (рис. 1). Ефективність фіскального регулювання фінансових потоків досягається, коли існують ефективні формальні інститути (закріплені правила поведінки та механізми їх реалізації), які функціонують на засадах кооперації з неформальними інститутами. Якщо в суспільстві наявне протистояння формальних і неформальних інститутів, то виникають інституціональні деформації (неефективні неформальні інститути), до яких належать тіньова економіка,

корупція, бюрократія тощо, у результаті чого знижується ефективність державного регулювання економіки.

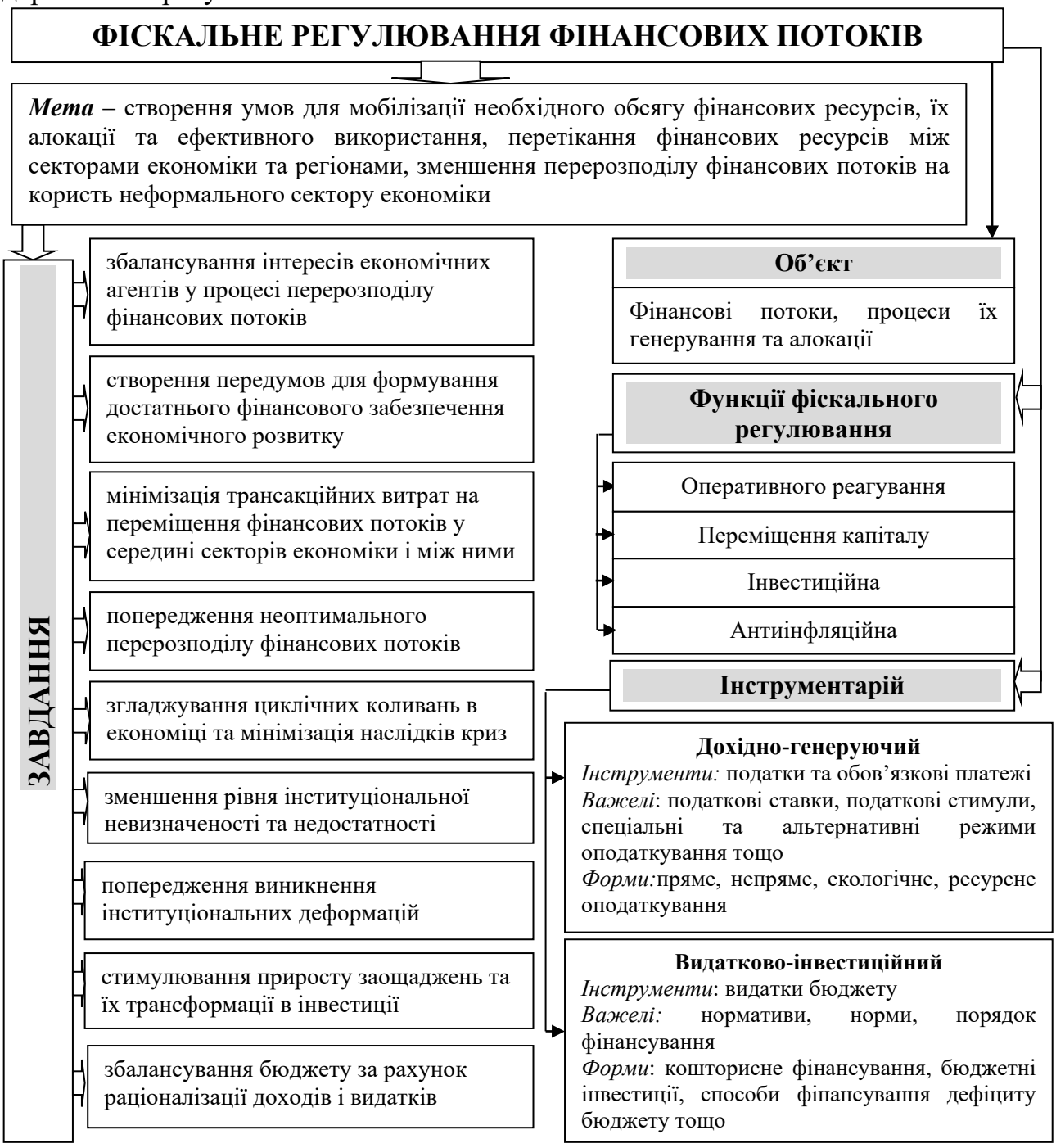

Рис. 1. Система фіскального регулювання фінансових потоків

Джерело: розроблено автором.

В економіках зі значним впливом інституціональних деформацій ефективність фіскального регулювання буде завжди нижчою від очікуваної. Це обумовлюється інституціональною природою фіскального регулювання фінансових потоків, яка проявляється у таких аспектах:

а) фіскальне регулювання є сукупністю норм, які впорядковують взаємодію економічних агентів з приводу регулювання руху фінансових потоків. Норма є базовим інститутом, яка визначає поведінку агентів у тих чи інших умовах;

б) фіскальне регулювання як сукупність правил гри, оскільки фіскальне

регулювання здійснюється відповідно до формальних правил, які встановлені державою, та неформальними, які формуються суспільством;

в) фіскальне регулювання як сукупність поведінкових стереотипів, що ґрунтуються на очікуваній реакції економічних агентів;

г) фіскальне регулювання як система контрактів, що проявляється у необхідності дотримання паритету при перерозподілі фінансових потоків.

Ігнорування інституціональної природи фіскального регулювання фінансових потоків призводить до виникнення територіальних та галузевих диспропорцій у перерозподілі фінансових потоків, що негативно позначається на фінансовому забезпеченні економіки.

Так, в Україні це привезло до зростання обсягів неорганізованих заощаджень, повільної трансформації організованих заощаджень в інвестиційні ресурси, домінування інвестицій у фінансовий сектор економіки тощо.

У розділі 2 **«Методологія інституціональної економіки у дослідженні фіскального регулювання фінансових потоків»** визначено теоретико-методологічні засади та специфіку використання фіскального інструментарію в інституціональній економіці.

Інституціональна економіка є системою господарювання, яка має сформовану інституціональну матрицю, що включає як формальні, так і неформальні інститути, взаємодія яких визначає ступінь ефективності фіскального регулювання фінансових потоків. У цьому контексті в роботі уточнено сутність інститутів фіскального регулювання, інституцій та інституціональних засад фіскального регулювання фінансових потоків. Якщо формальні інститути не відповідають умовам життєдіяльності економічних агентів, а держава продовжує впровадження таких норм у життя суспільства, це призводить до виникнення інституціональних деформацій. Інституціональна деформація являє собою стійкий неефективний інститут, функціонування якого знижує ефективність формальних інститутів (так, ухилення від сплати податків зменшує ефективність податкової системи, наявність тіньової економіки знижує результативність регулювання інвестиційних потоків тощо). Формуванню інституціональних деформацій передує виникнення інституціональних асиметрій. На відміну від інституціональних деформацій, незначні інституціональні асиметрії не мають ознак стійкого інституту, можуть існувати практично безсимптомно та зникати під дією ринкових регуляторів без особливого втручання держави. Збільшення інформаційних асиметрій, якому сприятиме невиважена державна політика, призводить до їх трансформації в інституціональні деформації, які зменшують ефективність застосування регуляторного інструментарію.

Інституціоналізація фіскального регулювання передбачає інтеграцію двох типів інституціоналізованих правил (формальних правил держави та неформальних норм суспільства) з метою оптимальної алокації фінансових потоків за мінімального ризику опортуністичної поведінки економічних агентів. Інституціональні трансформації можуть відбуватися революційним, еволюційним або комбінованим шляхом. Революційному способу відповідає формальна інституціоналізація, коли нові формальні інститути з’являються швидше, ніж умови для їх ефективного функціонування. Перші десять років

розвитку України як незалежної держави можна охарактеризувати як формальну інституціоналізацію, оскільки процес створення інститутів відбувався переважно на основі їх запозичення з-за кордону без належної оцінки наявного підґрунтя (підприємницька етика, фіскальні традиції, податкова культура і психологія тощо). Здійснення інституціоналізації «зверху» призвело в Україні до виникнення інституціональних розривів та до посилення схильності економічних суб'єктів до опортуністичної поведінки (прагнення до особистої вигоди, навіть незаконними способами). Незважаючи на ряд прогресивних реформ, фіскальне регулювання фінансових потоків в Україні характеризується низькою інституціональною зрілістю, про що свідчить розвиток неформальних фінансових відносин, високий ступінь перерозподілу фінансових потоків на користь неформального сектора економіки, ухилення від сплати податків, невідповідність розвитку фінансового посередництва потребам економіки тощо.

Недосконалі інститути є причиною неефективних трансакцій та високих непродуктивних трансакційних витрат на діяльність у межах правового поля. Трансакційні витрати фіскального регулювання оцінюються як всі витрати, що пов'язані з обґрунтуванням, розробкою, впровадженням фінансових рішень щодо регулювання фінансових потоків, аналізом і контролем за їх виконанням. У процесі дослідження були виокремлені суспільні трансакційні витрати та індивідуальні (витрати економічного агента). Реальна інституціоналізація забезпечує оптимальний розподіл суспільних та індивідуальних трансакційних витрат, завдяки чому на основі зростання рівня взаємної довіри підвищується ефективність фіскального регулювання фінансових потоків. У процесі формальної інституціоналізації відшкодування трансакційних витрат незалежно від сфери виникнення перекладається на економічних агентів, що спонукає їх до опортуністичної поведінки.

Трансакційні витрати економічних агентів виникають у процесі здійснення угод та управління і включають витрати на обслуговування фінансових потоків, у т.ч. на нарахування і сплату податків. Такі витрати можуть бути як продуктивними (витрати на оплату праці фахівців, зайнятих нарахуванням та сплатою податків, витрати на їхнє інформаційне забезпечення, витрати, пов'язані з перерахуванням податків до бюджету тощо), так і непродуктивними – витрати на сплату штрафних санкцій за порушення податкового законодавства, витрати на проходження бюрократичних процедур, хабарі тощо. Зазначені витрати можна розрахувати та проаналізувати, використовуючи публічну інформацію. Однак є цілий ряд трансакційних витрат на мікрорівні, офіційна статистика щодо яких не просто відсутня, а неможлива. Це витрати, пов'язані з опортуністичною поведінкою платників податків та альтернативні втрати часу економічних агентів на перевірку інформаційних потоків (наприклад, чи не потрапляє контрагент у категорію осіб, підозрюваних у сумнівних операціях та шахрайських схемах). Такі витрати достовірно оцінити неможливо.

Суспільні трансакційні витрати регулювання фінансових потоків є витратами раціонування (складні способи прийняття рішень, коли ініціатива надходить від однієї сторони, а рішення приймає інша сторона). Вони

включають витрати на фіскальне регулювання, які пов'язані із розробкою офіційних правил фіскального регулювання та забезпечення механізму його здійснення, та витрати, пов'язані із діяльністю сектору фінансового посередництва, оскільки саме через цей сектор відбувається основний рух фінансових потоків та їх перерозподіл. Такі витрати можна оцінити та проаналізувати на основі офіційної статистики. Крім трансакційних витрат, у роботі виділено трансакційні втрати, виникнення яких пов'язане з опортуністичною поведінкою всіх учасників фінансових відносин, зокрема і держави.

Основними проблемами інституціоналізації фіскального регулювання в Україні є домінування формальної інституціоналізації над реальною, а також велика кількість джерел та факторів виникнення трансакційних витрат. Це є однією з основних причин нераціонального перерозподілу фінансових потоків, що спричинило більшість невдач у ході здійснення реформ у фінансовій системі України.

У розділі 3 **«Інституціональні деформації у податковій складовій фіскального регулювання фінансових потоків»** визначено місце оподаткування у алокації фінансових потоків та оцінено вплив інституціональних деформацій на виникнення втрат бюджету.

Особливістю податків як фінансових потоків є те, що мета їх регулювання полягає у збалансуванні інтересів платників податків і держави. Це дасть змогу мобілізувати до бюджету необхідний обсяг податкових надходжень завдяки тому, що обсяги фінансових ресурсів, які залишатимуться у розпорядженні економічних агентів після сплати податків, будуть достатні для забезпечення ведення бізнесу. Ступінь достатності фінансових ресурсів залежить від рівня податкового тягаря, який враховує не тільки суму сплачених податків, але й обсяг трансакційних витрат на їх розрахунок і сплату (1):

$$W_t = \frac{T + TC}{GDP}, \qquad (1)$$

де W – рівень податкового тягаря;

T – сума сплачених податків;

TC – трансакційні витрати;

GDP – ВВП.

Якщо в результаті порушення балансу інтересів у платників через податки вилучаються надмірні обсяги фінансових ресурсів, то зростає ризик збільшення обсягу неформального сектору економіки. Неформальний сектор економіки поєднує неофіційну економіку (заборонену законом приховану діяльність робітників офіційної економіки) та фіктивну (дозволену законом, але не зареєстровану економічну діяльність). Наявність неформального сектору економіки породжує два основних ефекти для переміщення фінансових потоків. Перший – відтік фінансових потоків на користь неформального сектору економіки, зокрема за рахунок ухилення від сплати податків. Другий – перекладання навантаження зі сплати податків несумлінними платниками податків на сумлінних.

Обсяги прихованих фінансових потоків залежать від розмірів неформального сектору економіки, темпів його розвитку, що впливає на

ухилення від сплати податків. Величина неформального сектору економіки та обсягів прихованих податків у роботі визначена за методиками Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, МВФ та Світового банку. Використання методик МВФ та Світового банку для розрахунку обсягів прихованих доходів громадян та прибутків підприємств для України є недостатнім, оскільки у багатьох розрахункових періодах вони не дають змогу розрахувати обсяг прихованих доходів. Зважаючи на отримані результати, у монетарну модель були внесені коригування, які дали змогу оцінити рівень прихованих доходів фізичних осіб та прибутків підприємств, крім 2009 р., коли розрахунки неможливі через стрімке падіння обсягів валової доданої вартості. Наявність значних за обсягом тіньових доходів економічних агентів свідчить про те, що в Україні ухилятися від сплати податків на доходи не тільки безпечно, але і вигідніше, ніж сплачувати їх у повному обсязі (це є інституціональною пасткою). Така ситуація склалася внаслідок того, що ймовірність настання покарання та його розмір має вибірковий характер. Саме тому зменшення ставок податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб не сприяє детінізації доходів, а є однією з додаткових причин зменшення податкових надходжень до бюджету.

Ухилення від сплати податків неформальним сектором економіки породжує специфічний ефект перекладання податкового навантаження платниками, які ухиляються від сплати податків, на сумлінних платників податків. Йдеться не про пряме перекладання, коли сплата податків одними економічними агентами компенсується іншими, а про ситуацію, коли податки у повному обсязі сплачуються економічними агентами в офіційному секторі, а суспільними благами і послугами, які фінансуються за рахунок цих податків, користуються всі економічні агенти, незалежно від того, в якому секторі економіки (формальному чи неформальному) вони переважно працюють. Для визначення ступеня такого перекладання в дисертації запропоновано використання методики, яка ґрунтується на порівнянні частки офіційного ВВП, яка розподіляється через податки бюджету, та частки ВВП, виробленого в офіційному і неформальному секторі економіки, яка розподіляється через податки (2):

$$T_{b2} = \frac{T}{GDP_{of} + GDP_{nof}}, \quad (2)$$

де T_{b2} – податкове навантаження з урахуванням неформального сектору економіки;

T – загальна сума сплачених податків і внесків до пенсійного фонду;

GDP_{of} – ВВП, вироблений в офіційному секторі економіки;

GDP_{nof} – ВВП, вироблений у неформальному секторі економіки.

Результати оцінки ступеня перекладання наведені в табл.1.

Як видно з табл. 1, ступінь перекладання зростає у періоди після економічних спадів (2003, 2009–2011 рр.), що перешкоджає реалізації одразу кількох завдань фіскального регулювання фінансових потоків, а саме: збалансуванню інтересів економічних агентів у процесі перерозподілу фінансових потоків, згладжуванню циклічних коливань та мінімізації наслідків криз.

Таблиця 1

Ступінь перекладання економічними агентами податкового навантаження за рахунок ухилення від сплати податків в Україні у 2002–2012 рр.

Роки	Податкове навантаження без урахування неформального сектору економіки, %	Податкове навантаження з урахуванням неформального сектору економіки,%	Ступінь перекладання податкового навантаження, %
2002	28,69	20,21	8,48
2003	28,99	19,99	9,00
2004	26,46	19,89	6,57
2005	31,78	26,93	4,85
2006	33,07	27,11	5,96
2007	32,92	26,55	6,37
2008	34,72	29,93	4,79
2009	34,07	24,69	9,38
2010	32,67	21,93	10,74
2011	35,98	24,15	11,83
2012	36,81	30,42	6,39

Джерело: розраховано автором на основі інформації Державної казначейської служби та Державної служби статистики України.

На основі аналізу впливу оподаткування на частково регульовані фінансові потоки зроблено висновок, що до заходів фіскального регулювання чутливими є заощадження населення та інвестиційна активність вітчизняних інвесторів. До негативних тенденцій перерозподілу фінансових потоків необхідно віднести повільну трансформацію неорганізованих заощаджень населення в організовані та відтік інвестиційних коштів до країн зі сприятливими режимами інвестування. Це свідчить про те, що не повною мірою реалізується антиінфляційна та інвестиційна функції фіскального регулювання. Іноземні інвестиції не реагують на зміни у фіскальному регулюванні внаслідок значних інституціональних деформацій, пов’язаних не тільки із фіскальним регулюванням, але і з іншими інституціональними чинниками (складність початку та ведення бізнесу, низький рівень захисту прав власності тощо). При збільшенні податкового навантаження на економіку в цілому інвестиційна активність в країні зменшується. Це пояснюється тим, що відбувається перерозподіл фінансових потоків на користь держави, а не на користь інвестиційного ринку. Крім того, частина фінансових потоків, яка б могла перетворитися на інвестиції, перерозподіляється на користь неформального сектору економіки, де рівень прибутковості вищий, у т.ч. за рахунок відсутності податків. Склалася ситуція, коли не повною мірою виконуються одразу дві функції фіскального регулювання – інвестиційна та переміщення капіталу.

У розділі 4 **«Бюджетні видатки як інструмент фіскального регулювання фінансових потоків»** виявлено інституціональні деформації в обсягах та структурі бюджетних видатків та визначено їх вплив на алокацію фінансових потоків.

Застосування видатково-інвестиційного інструментарію фіскального регулювання фінансових потоків пов’язане з двома основними проблемами. Перша – оптимізація обсягів і структури видатків бюджету, друга – дефіцитне фінансування та його взаємозв’язок із рухом фінансових потоків. У сфері

розподілу бюджетних видатків поглиблюється інституціональна пастка, яка утворилася внаслідок збільшення потреби в обсягах фінансування за рахунок бюджету соціальних та економічних програм та необхідності скорочувати бюджетний дефіцит. Крім того постійно збільшується розрив між потребами у фінансових ресурсах для забезпечення фінансування виконання функцій держави і реальною можливістю для їх мобілізації усередині країни. Суперечності, які склалися у структурі видатків бюджету, обумовлюються переважанням адміністративних механізмів регулювання видатків бюджету над ринковими.

Реальним та безпечним шляхом усунення виявлених деформацій є збільшення обсягів фінансування напрямів, які стимулюватимуть розвиток економіки для задоволення попиту на внутрішньому ринку необхідними товарами з поступовим охопленням і частини зовнішнього ринку. Для цього необхідні значні інвестиції у сферу виробництва як за рахунок приватних інвесторів, так і за рахунок держави. В інституціонально стійких економіках активність внутрішніх приватних інвесторів залежить від того, наскільки активно держава інвестує в економіку, оскільки її висока інвестиційна активність є свідченням серйозності намірів розвивати власну економіку. Оцінка спонукального потенціалу держави до інвестиційної активності проведена на основі розрахунку коефіцієнтів еластичності, які характеризують мультиплікативний ефект від здійснення бюджетних інвестицій (рис. 2).

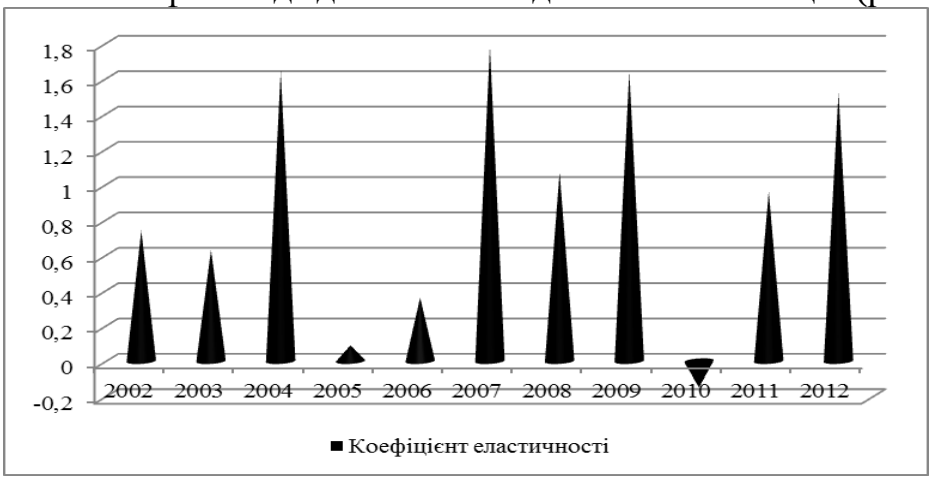

Рис. 2. Коефіцієнти еластичності зміни інвестиційної активності відносно зміни частки бюджетних інвестицій у видатках бюджету в Україні у 2002–2012 рр.

Джерело: побудовано автором.

Як видно з рис. 2, протягом п’яти років з одинадцяти досліджених коефіцієнт еластичності більше одиниці. Це означає, що збільшення бюджетних інвестицій супроводжується мультиплікативним зростанням інвестицій у країні. Протягом інших років (крім 2010 р.) коефіцієнт еластичності позитивний, але менший одиниці. У ці роки збільшення бюджетних інвестицій супроводжується меншим приростом приватних. Частково такий ефект пояснюється неповним або несвоєчасним фінансуванням інвестиційних бюджетних програм. Виходячи з отриманих результатів, держава все ще має достатній потенціал для того, щоб шляхом підвищення своєї інвестиційної активності підвищити інвестиційну активність приватних

інвесторів. Це, у свою чергу, сприятеме зменшенню рівня інституціональної невизначеності та недостатності для іноземних інвесторів. Зростання видатків на інвестиційну діяльність держави в сучасних умовах потребує збільшенням обсягів дефіцитного фінансування. В Україні дефіцитне фінансування відбувається переважно за рахунок зовнішніх запозичень, у результаті чого утворилося одразу дві інституціональні деформації. По-перше, інституціональна петля, – коли один уряд позичає гроші, перекладаючи тягар повернення боргу на наступний уряд, який змушений вдаватися до непопулярних заходів. По-друге, інституціональна пастка, коли за рахунок запозичень фінансуються поточні, а не інвестиційні видатки (пасивний дефіцит). Для виявлення впливу дефіциту бюджету на економіку України побудовано двофакторну регресійну модель (3):

$$Y = 26{,}342 + 2{,}866x_1 - 0{,}068x_2, \quad (3)$$

де Y – ВВП;

x_1 – видатки бюджету;

x_2 – дефіцит бюджету.

Параметри моделі свідчать, що збільшення видатків бюджету на інвестиційну діяльність на 1 млрд грн сприяло збільшенню обсягів ВВП на 2,866 млрд грн, а зростання дефіциту бюджету супроводжувалося зменшенням ВВП на 0,068 млрд грн. Виходячи з отриманих результатів, подальше боргове фінансування дефіциту може бути безпечним тільки за умови трансформації дефіциту бюджету в активну форму, що означає необхідність збільшення дохідної частини бюджету за рахунок податкових надходжень з одночасним зменшенням видатків бюджету.

Стратегія подолання виявлених інституціональних деформацій має ґрунтуватися на таких заходах: прискорення темпів відновлення конкурентоспроможності національної економіки шляхом оптимізації податкового стимулювання та бюджетної підтримки; вироблення стратегії скорочення зовнішнього державного і корпоративного боргу, попередження його нарощування у майбутньому; збалансування політики видатків, направлене на усунення інституціональних асиметрій; трансформація пасивного дефіциту бюджету в активну форму.

У розділі 5 **«Оптимізація фіскального регулювання фінансових потоків»** обґрунтовано напрями подолання інституціональних деформацій (пастки відтоку капіталу, високої вартості власного капіталу, ухилення від сплати податків, інституціональної петлі дефіциту бюджету) та зменшення трансакційних витрат.

На основі проведеного дослідження розроблено схему оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків, яка містить: перелік фінансових потоків та їх параметрів, які потребують регулювання; критерії оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків; інституціональні деформації, що перешкоджають процесам оптимізації; механізми застосування фіскального інструментарію та очікувані результати. Ключовими фінансовими потоками, фіскальне регулювання яких потребує оптимізації, є іноземні інвестиції, вхідні фінансові потоки бюджету, інвестиції в основний капітал, видатки бюджету на економічний розвиток.

Одним з головних критеріїв оптимізації іноземних інвестицій має стати їх спрямування на створення нових робочих місць у депресивних регіонах. Як фіскальні важелі пропонується використовувати такі: звільнення від сплати податку на прибуток та плати за землю на 5 років (за умови створення нового виробничого підприємства з чисельністю працюючих не менше 10, за умови, що всі вони проживають у даному регіоні, та забезпечення оплати праці не менше двох встановлених мінімумів); інвестиційні бонуси (персональні знижки по податку на прибуток підприємств), розмір яких визначається приростом інвестицій (за умови здійснення інвестицій у створення або розширення виробництва кінцевої продукції, яка має високий експортний потенціал).

Для вхідних фінансових потоків бюджету критеріями оптимізації є збалансування інтересів держави та платників податків, що забезпечить стабільний розвиток економіки та достатні надходження податків до бюджету. Одним з чинників, який суттєво гальмує темпи економічного розвитку, є застаріла техніко-технологічна база вітчизняних підприємств. Її оновлення потребує збільшення інвестицій в основний капітал, обсяги яких в Україні є недостатніми і фінансуються вони переважно за рахунок прибутку підприємств. Збільшення перерозподілу прибутку на користь інвестицій в оновлення основного капіталу може бути досягнуте за рахунок диференційованого оподаткування прибутку. За результатами аналізу граничних величин у роботі запропоновано за пільговою ставкою 11 % оподатковувати прибуток, який направляється на інвестиції в оновлення основного виробничого капіталу. У зв’язку з цим стандартна ставка з метою уникнення втрат бюджету має бути підвищена до 26 %. Обґрунтовані заходи сприятимуть реалізації інвестиційної функції фіскального регулювання та функції переміщення капіталу.

Специфіка оптимізації ПДВ обумовлена значними обсягами доданої вартості, виробленої у тіньовому секторі економіки. Розраховане у роботі значення мультиплікатора ПДВ є переважно від’ємним, що свідчить про доцільність застосування диференційованих ставок ПДВ. Стандартну ставку запропоновано залишити на рівні 20 %. За результатами аналізу еластичності тіньової доданої вартості та індексів виробництва промислової продукції обґрунтовано, що знижена ставка ПДВ має застосовуватися до операцій з постачання продуктів харчування. Розмір зниженої ставки, розрахованої на основі коефіцієнтів еластичності та мультиплікатора податків, повинен становити 12,8 %.

Збільшенню вхідних фінансових потоків бюджету сприятиме легалізація частини прихованих фінансових потоків. У багатьох країнах світу легалізація таких коштів здійснюється шляхом проведення податкових амністій, що є актуальним і для України. Така амністія має бути заходом разового характеру для того, щоб привілеї для несумлінних платників податків не стали нормою і мати масштабну інформаційну підтримку як з боку державних фіскальних органів, так і громадських організацій підприємців. У випадку легалізації недобросовісні платники податків не зобов’язані вказувати джерело походження доходів за умови, що легалізовані доходи будуть інвестовані у розвиток економіки. За результатами аналізу зарубіжного досвіду нижньою межею оподаткування легалізованих доходів визначено 3 % (за 2002–2012 рр.

дала б змогу забезпечити надходження 18 млрд грн), а верхньою – 5 % (могла забезпечити надходження близько 30 млрд грн). Це дало б змогу скоротити дефіцит бюджету, який, за підсумками 2013 р., становив 64,7 млрд грн.

Оптимізація вихідних фінансових потоків бюджету передбачає дотримання двох критеріїв – збільшення інвестицій за рахунок бюджету та спрямування таких інвестицій у точки зростання економіки (галузі, які дадуть змогу створити фінансову основу для відновлення решти галузей економіки у майбутньому). Мінімізувати негативний вплив інституціональних деформацій пропонується за рахунок механізму диверсифікації фінансових потоків. Його сутність полягає у тому, що пріоритетні напрями економічної діяльності фінансуються на умовах спільного фінансування: бюджетного гранту та власних коштів інвестора (досвід Польщі, Чехії, Угорщини, Хорватії). Критерієм ефективності виступає корисність фінансових потоків (граничний приріст ВВП при зміні пропорцій комбінації фінансових потоків – рис. 3).

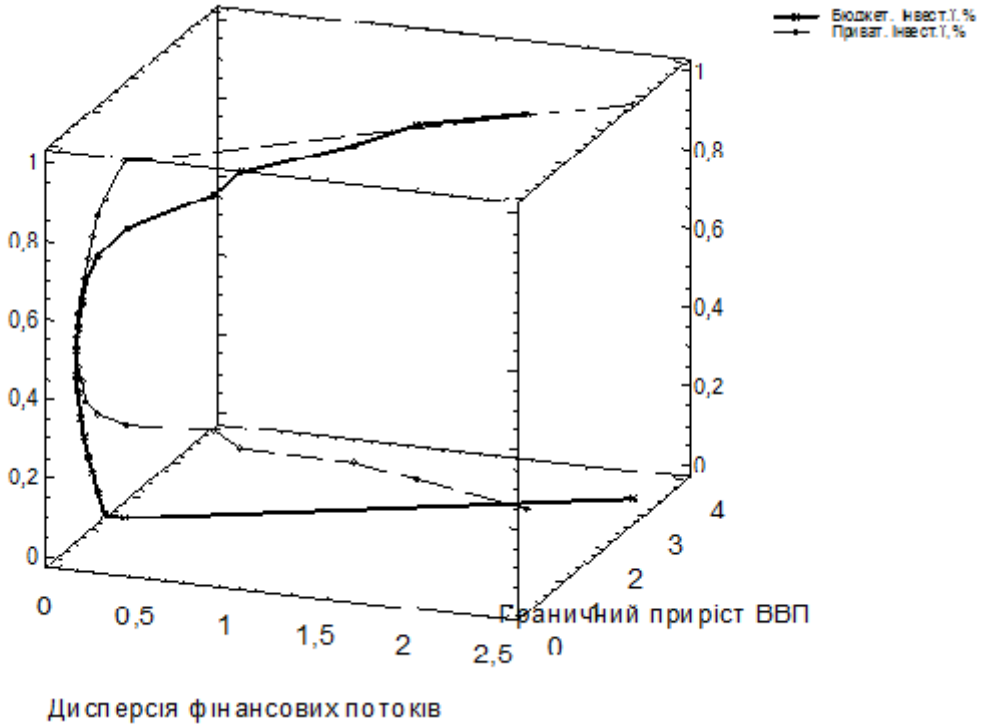

Рис. 2. Графік функцій корисності фінансових потоків

Джерело: розроблено автором.

Для досягнення стабільного приросту ВВП в Україні, як засвідчує ця модель, необхідно підтримувати співвідношення бюджетних інвестицій та інвестицій приватних інвесторів у співвідношенні 35 % до 65 % (на рисунку це точка перетину функцій корисності).

Обов’язковою умовою отримання розрахункового результату є ефективний контроль за витрачанням бюджетних коштів. На основі використання моделі міжгалузевих балансів визначено пріоритетні галузі для інвестування бюджетних коштів: сільське господарство та переробна промисловість. Сектори переробної промисловості, які потребують першочергової підтримки, повинні бути пов’язані із галузями з найбільшим мультиплікативним ефектом, оскільки їх продукція потребує подальшої переробки. Доцільність підтримки переробної промисловості обумовлена

необхідністю стимулювати виробництво кінцевої продукції, конкурентоспроможної на зовнішньому ринку. Реалізація зазначених заходів дасть змогу створити передумови для формування фінансового забезпечення економічного розвитку.

Однією з причин низької ефективності фіскального регулювання фінансових потоків є зростання суспільних витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків та їх перекладання на економічних агентів. Внаслідок такого перекладання збільшення витрат на утримання сектору державного управління не сприяє зменшенню трансакційних витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків, відбувається відволікання фінансових ресурсів з інших секторів у сектор державного управління, що негативно позначається на фінансовому забезпеченні економіки. При оцінці взаємозв'язку основних показників ефективності трансакційних витрат та індексу економічної свободи було виявлено, що зростання затратності інститутів державного управління та частки витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків у ВВП негативно позначається на його динаміці, що знижує інвестиційну привабливість України у міжнародних рейтингах (табл. 2).

Таблиця 2

Показники трансакційних витрат в Україні у 2002–2012 рр.

Роки	Трансак-ційні витрати на 1 грн ВВП	Затратність інститутів державного управління (трансакційні витрати сектору державного управління/ВВП×100 %),%	Частка витрат на фіскальне регулювання у ВВП, %	Індекс економічної свободи (ІЕС)
2002	0,02	18,40	2,02	48,2
2003	0,02	19,02	1,76	51,1
2004	0,02	17,56	1,78	53,7
2005	0,02	18,24	1,81	55,8
2006	0,02	18,44	1,75	54,4
2007	0,01	17,89	1,45	51,5
2008	0,01	17,84	1,46	50,9
2009	0,02	20,15	1,96	48,8
2010	0,02	20,31	2,42	46,4
2011	0,02	18,23	2,41	45,8
2012	0,02	19,36	2,31	46,1

Джерело: розраховано автором на основі інформації Державної служби статистики України.

За результатами аналізу еластичності запропоновано знизити рівень затратності інститутів державного управління до 12 % за рахунок зниження індивідуальних трансакційних витрат, а частку трансакційних витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків у ВВП на 1 %, що за ефективного контролю витрачання коштів дасть змогу підвищити індекс економічної свободи України до 62 пунктів. Це змінить її статус із депресивної країни на статус відносно вільної, що підвищить позиції України у рейтингах інвестиційної привабливості та забезпечить реалізацію функції оперативного реагування.

Однією з причин високих трансакційних витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків є витрати на рух вхідних фінансових потоків бюджету та пов'язані з ними індивідуальні трансакційні витрати. З метою

зменшення трансакційних витрат на формування вхідних фінансових потоків бюджету запропоновано зменшити кількість податкових платежів на рік шляхом запровадження річного податкового періоду для платників податку на прибуток (без сплати авансових внесків) та для всіх платників єдиного податку, що дасть змогу скоротити витрати часу на нарахування і сплату податків на 51 годину (при загальному обсязі часу 491 години у 2013 р.) та забезпечить зменшення трансакційних витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків на суму близько 60 млн грн на рік (8,6 % витрат на фінансову та фіскальну діяльність у 2012 р.).

Обґрунтовані напрями оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків забезпечать досягнення мети та виконання завдань, реалізації всіх функцій фіскального регулювання, що зменшить ризик появи інституціональних деформацій у майбутньому.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і представлено нове вирішення важливої наукової проблеми щодо оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків в умовах інституціональної економіки з метою створення передумов для формування необхідного фінансового забезпечення економічного розвитку держави. Поглиблено теоретико-методологічні підходи до визначення засад фіскального регулювання фінансових потоків, виявлені закономірності та причинно-наслідкові зв’язки, що обумовлюють рух фінансових потоків. На основі аналізу параметрів фінансових потоків обґрунтовано напрями їх оптимізації на засадах мінімізації інституціональних деформацій та трансакційних витрат. Результати проведеного дослідження дають підстави сформулювати такі теоретико-методологічні, аналітичні і практичні висновки

1. Макроекономічний підхід до дослідження фінансових потоків у працях вітчизняних фахівців представлено недостатньо, що звужує теоретичний базис обґрунтування механізмів регулювання таких фінансових потоків. З проведеного дослідження видно, що фінансові потоки на макрорівні являють собою узагальнену форму руху фінансових ресурсів між секторами економіки країни та її зовнішнім середовищем, яка пов’язана з розподілом капіталу і перерозподілом прав власності, обумовлена мотивами створення нової або зменшення ризиків втрати вже накопиченої вартості. Дослідження фінансових потоків на макрорівні дає можливість точніше визначити об’єкт управління, а через нього – обґрунтувати механізми фіскального регулювання фінансових потоків.

2. Як об’єкти фіскального регулювання, фінансові потоки пропонується поділяти на такі, що перебувають у сфері фіскального регулювання (повністю або частково регульовані) та поза сферою фіскального регулювання. Фіскальне регулювання фінансових потоків являє собою механізм застосування дохідно-генеруючого та видатково-інвестиційного інструментарію, за допомогою якого держава створює умови для мобілізації необхідного обсягу фінансових ресурсів, їх алокації та ефективного використання, перерозподілу фінансових ресурсів між секторами економіки та регіонами. Інституціональну природу фіскального регулювання фінансових потоків визначають такі його ознаки, як

сукупність норм, правил, поведінкових стереотипів та системи контрактів. Інструментами дохідно-генеруючої складової є податки та обов'язкові платежі, регулюючий вплив яких реалізується за допомогою податкових ставок, податкових стимулів, спеціальних та альтернативних режимів оподаткування тощо. Інструментами видатково-інвестиційної складової є видатки бюджету, дія яких реалізується через нормативи, норми, порядок фінансування тощо.

3. Застосування інструментарію фіскального регулювання фінансових потоків у сучасних умовах має відбуватися на засадах інституціональної економіки, яка робить наголос на аналізі інституціональних змін, еволюції інститутів та їх впливу на поведінку учасників економічних відносин. Специфікою України є своєрідна двоїстість інституціонального середовища, яка обумовлена намаганнями поєднати ринкові інститути із частиною збережених інститутів адміністративно-командної економіки, що стало підґрунтям виникнення та поширення інституціональних деформацій і асиметрій. Інституціональні деформації у фіскальному регулюванні фінансових потоків є неефективними неформальними інститутами, які зменшують ефективність фіскального регулювання фінансових потоків (ухилення від сплати податків, тіньова економіка, корупція тощо). Інституціональні асиметрії не мають ознак стійкого інституту, можуть існувати практично безсимптомно та зникати під дією ринкових регуляторів. Методологічні підходи інституціональної економіки дають змогу виявити залежності між параметрами фіскального регулювання та базовими параметрами фінансових потоків, класи та причини виникнення інституціональних деформацій та обґрунтувати шляхи їх подолання або мінімізації негативного впливу.

4. Інституціоналізація фіскального регулювання передбачає інтеграцію двох типів інституціоналізованих правил (формальних правил держави та неформальних норм суспільства) з метою оптимальної алокації фінансових потоків за мінімального ризику опортуністичної поведінки економічних агентів. У процесі реальної інституціоналізації, на відміну від формальної, поява нових формальних інститутів відповідає умовам середовища їх існування, у результаті чого такі інститути сприймаються суспільством як справедливі. На відміну від реальної, домінування формальної інституціоналізації поглиблює наявні інституціональні деформації та підвищує ризик виникнення нових, у результаті чого виникають диспропорції у перерозподілі фінансових потоків. Основними проблемами інституціоналізації фіскального регулювання фінансових потоків в Україні є висока ймовірність опортуністичної поведінки учасників фінансових відносин (досягнення особистої вигоди у будь-який спосіб), невеликий досвід суспільства і держави у створенні ринкових інститутів, значна кількість неефективних неформальних інститутів, неповнота інформації, високі трансакційні витрати. Реальна інституціоналізація фіскального регулювання фінансових потоків є передумовою ефективності суспільних та індивідуальних трансакційних витрат, які можуть мати продуктивний і непродуктивний характер. Збільшення частки непродуктивних трансакційних витрат свідчить про домінування формальної інституціоналізації, що негативно позначається на алокації фінансових потоків.

5. На основі проведеної оцінки базових характеристик податкових

фінансових потоків обґрунтовано, що інтенсивність їх формування змінюється під впливом очікувань платників податків на зміни макроекономічної кон'юнктури та залежить від характеру інституціональних деформацій в оподаткуванні. У періоди після економічних спадів відбувається збільшення неформального сектору економіки та втрат бюджету внаслідок недоотримання основних бюджетоутворювальних податків (у 2010 р. – 2,72 млрд грн податку на прибуток; 16,22 млрд грн податку на доходи фізичних осіб; 67,76 млрд грн ПДВ), розміри яких були визначені за допомогою адаптованої методики розрахунку обсягів тіньових доходів. Ухилення від сплати податків за рахунок неформального сектору економіки породжує специфічний ефект перекладання податкового навантаження платниками, які ухиляються від сплати податків, на сумлінних платників податків. Склалася ситуація, коли податки у повному обсязі сплачуються економічними агентами в офіційному секторі, а суспільними благами і послугами, які фінансуються за рахунок цих податків, користуються всі економічні агенти незалежно від того, в якому секторі економіки (формальному чи неформальному) вони переважно працюють.

6. За результатами оцінки впливу оподаткування на частково регульовані фінансові потоки виявлено: значну варіацію обсягів фінансових потоків, її чутливість до зміни макроекономічної кон'юнктури, значне збільшення обсягів грошей поза банками у кризовий та посткризовий періоди (до 18,98 % ВВП); повільну трансформацію неорганізованих заощаджень населення в організовані (максимум 13,2 % у ВВП у 2010 р.); переважання іноземних інвестицій з України до країн із сприятливим режимом інвестування (більше 90 % загального обсягу) та повернення їх частини в економіку України (не більше 42 %) через певний проміжок часу; низьку активність іноземних інвесторів, незалежно від зміни податкового навантаження та рівня податкового тягаря. У таких умовах фіскальне стимулювання іноземних інвестицій матиме низьку ефективність і буде виправданим, якщо втрати бюджету в результаті застосування фіскальних стимулів компенсуватимуться економічним ефектом від таких інвестицій. Більш результативним буде застосування фіскального інструментарію, направленого на стимулювання вітчизняних інвесторів.

7. Бюджетні видатки характеризуються нерівномірними змінами, обумовленими необхідністю держави вирішувати поточні соціальні проблеми. На результативності фіскального регулювання фінансових потоків негативно позначаються інституціональні асиметрії в обсягах і структурі бюджетних видатків. Основними інституціональними асиметріями в Україні є збільшення видатків соціального спрямування за рахунок скорочення обсягів видатків на економічну діяльність, високий коефіцієнт співвідношення податкових надходжень та видатків на фінансування суспільних благ і послуг (у середньому 0,88). У результаті процес формування видаткової частини бюджету опинився в інституціональній пастці, в умовах якої збільшення податкового навантаження не забезпечить покриття видатків бюджету, а буде каталізатором збільшення обсягів тіньової економічної діяльності. Одним з виходів з інституціональної пастки є збільшення обсягів та ефективності бюджетних інвестицій в економіку, про що свідчать розраховані коефіцієнти еластичності інвестиційної активності у країні відносно бюджетних інвестицій.

8. Дефіцитне фінансування в Україні відбувається переважно за рахунок зовнішніх запозичень. Подальші ризики дефіцитного фінансування пов'язані з тим, що мобілізовані кошти використовуються переважно на фінансування поточних потреб, а не на інвестиції. У результаті цього дефіцит бюджету трансформувався в пасивну форму (його збільшення на 1 млрд грн за досліджуваний період спричиняло зменшення обсягів ВВП на 0,068 млрд грн). Зростання дефіциту бюджету на фоні накопичення державного боргу негативно позначається на русі фінансових потоків – відбувається збільшення обсягів неформальних фінансових потоків, зменшуються організовані заощадження та зростають обсяги готівки поза депозитними фінансовими установами. Подолання виявлених негативних тенденцій можливе за умови активізації темпів відновлення конкурентоспроможності національної економіки.

9. Трансакційні витрати на фіскальне регулювання фінансових потоків в Україні мають низьку ефективність, оскільки темпи їх зростання перевищують темпи зростання ВВП у середньому на 2 %, рівень затратності інститутів державного управління сягає майже 20 % ВВП. Передусім зменшення потребує рівень затратності інститутів державного управління до 12 %, що навіть за відсутності інших позитивних змін дасть змогу підвищити індекс економічної свободи України та змінити її статус із депресивної країни на статус відносно вільної країни. У свою чергу це дасть змогу покращити її позиції в рейтингах інвестиційної привабливості. Потребують зменшення також трансакційні витрати на регулювання вхідних бюджетних потоків. З метою зменшення трансакційних витрат на формування вхідних фінансових потоків бюджету запропоновано запровадження річного податкового періоду для платників податку на прибуток та єдиного податку, що дозволить за рахунок скорочення кількості податкових платежів за рік зменшити витрати часу на нарахування і сплату податків на 51 год. та забезпечить зменшення індивідуальних трансакційних витрат приблизно на 60 млн грн на рік.

10. Напрями оптимізації фіскального регулювання обґрунтовані на основі розробленої концептуальної схеми реформування фіскального регулювання фінансових потоків. Систематизовано фінансові потоки, параметри яких потребують регулювання, для кожного фінансового потоку обґрунтовано критерії оптимізації та визначено інституціональні деформації, які перешкоджають їх досягненню. З урахуванням критеріїв оптимізації та обмежень їх досягнення обґрунтовано, які інструменти та важелі фіскального регулювання забезпечать досягнення мети, виконання завдань і функцій фіскального регулювання фінансових потоків. Максимальний ефект фіскального регулювання фінансових потоків забезпечується, коли застосування фіскального інструментарію направлене не тільки на досягнення цільових значень параметрів фінансових потоків, але і на подолання інституціональних деформацій та зменшення трансакційних витрат.

11. Вихідним положенням удосконалення дохідно-генеруючої складової фіскального регулювання є збалансування інтересів держави та платників податків, яке направлене на забезпечення достатніх податкових надходжень до бюджету завдяки розвитку економіки. Одним із основних чинників, який гальмує економічний розвиток, є дефіцитність фінансових потоків, які

направляються на створення нових робочих місць та оновлення основного капіталу. З метою створення нових робочих місць у депресивних регіонах запропоновано застосовувати до іноземних інвесторів фіскальні стимули у вигляді інвестиційних бонусів (знижки з податку на прибуток при здійсненні інвестицій у виробництво конкурентоспроможної продукції) та звільнення від сплати податку на прибуток та плати за землю (за умови створення нових підприємств у депресивних регіонах та залучення до роботи на них виключно місцевого населення).

Збільшення обсягів фінансових потоків на оновлення основного капіталу запропоновано забезпечити на основі застосування зниженої ставки 11 % до прибутку, який направляється на інвестиції в основний капітал, та підвищення стандартної 26 % до прибутку, який спрямовується на інші цілі. Збільшити фінансові потоки від ПДВ запропоновано зменшивши обсяги ухилення від сплати ПДВ за рахунок диференціації ставок (збереження стандартної ставки 20 % та запровадження зниженої ставки 12,8 % для операцій з постачання продуктів харчування).

12. Удосконалення видатково-інвестиційної складової фіскального регулювання фінансових потоків направлене на зменшення дефіциту бюджету за рахунок розширення податкової бази та легалізації доходів, підвищення ефективності бюджетних інвестицій та трансформації дефіциту бюджету в активну форму. З метою легалізації прихованих доходів в Україні запропоновано провести разову податкову амністію, розрахункові надходження від якої оцінені від 18 до 30 млрд грн залежно від ставки оподаткування задекларованих коштів.

Для підвищення ефективності бюджетних інвестицій запропоновано застосовувати диверсифікацію фінансових потоків (спільне фінансування за рахунок коштів приватних інвесторів та бюджетних інвестицій). Ефективність диверсифікації фінансових потоків забезпечується, якщо між власними коштами реципієнта та бюджетними інвестиціями буде дотримано співвідношення 65:35. Трансформація дефіциту бюджету в активну форму досягається при вкладанні бюджетних коштів у пріоритетні галузі економіки (які забезпечують найбільший мультиплікативний приріст виробництва в інших галузях). За допомогою моделі міжгалузевих балансів такими галузями визначено сільське господарство та переробну промисловість. Галузі, визначені за пріоритетні, виробляють продукцію, яка потребує подальшої переробки, тому розвиток переробної промисловості дасть змогу зменшити частку сировини у вітчизняному експорті.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії і навчальні посібники

1. Паєнтко Т. В. Інституціоналізація фіскального регулювання фінансових потоків : [монографія] / Т. В. Паєнтко. – К.: ДКС центр, 2013. – 294 с. – 18,7 д. а.

2. Финансовые инструменты социально-экономического развития государства и регионов : монография. – К. : Компьютепресс, 2009. – 288 с. –

16,24 д. а. (особистий внесок 0,8 д.а. підрозділ 1.3. Институциональные основы финансовых инструментов и трансакционные издержки на их использование).

3. Финансовый механизм социально-экономического развития государства в условиях экономической нестабильности : монография. – К. : «ДКС центр», 2010. – 300 с. – 17,5 д.а. (особистий внесок автора 0,7 д.а. підрозділ 2.4. Финансовые потоки государства и финансовый кризис).

4. Фискальное регулирование социально-экономического развития государства в посткризисный период : монография. – К. : «ДКС центр», 2011. – 242 с. – 16,3 д.а. (особистий внесок автора 0,8 д.а. підрозділ 2.1. Фискальное регулирование финансовых потоков).

5. Макроэкономическое регулирование финансовых потоков страны: теория и практика : монография. – К.: ДКС Центр, 2012. – 280 с. – 18,45 д.а. (особистий внесок автора 0,6 д.а. підрозділ 2.1. Отношения принципал-агент в регулировании финансовых потоков).

6. Фискальное регулирование циклических колебаний в экономике: теория и практика : монография. – К.: ДКС центр, 2013. – 196 с. – 11,27 д.а. (особистий внесок автора 0,6 д.а. підрозділ 3.3. Влияние налогообложения на инвестиции и сбережения).

7. Уклонение от уплаты налогов. Проблемы и решения : монография. – Москва: «ЮНИТИ», 2013. – 24 д.а. (особистий внесок автора 0,4 д.а. : розрахунок обсягів ухилення від сплати податків в Україні в підрозділі 3.5. Оценка масштабов уклонения от уплаты налогов в Украине).

8. Фінансовий механізм структурної модернізації економіки України : монографія. – Ірпінь: НУДПСУ, 2013. – 29,8 д.а. (особистий внесок автора 0,5 д.а. п. 2.5. Методологічні підходи до інституціоналізації фінансових відносин).

9. Інновації у фінансовій сфері : монографія. – К. : КНЕУ, 2013. – 444 с. – 26,23 д.а. (особистий внесок автора 1 д.а.: визначено особливості становлення і розвитку методології інституціоналізму у фінансових дослідженнях в підрозділі 1.1. Методологія інституціоналізму в теорії фінансів).

10. Паєнтко Т.В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності : навч. посібник / С.В. Онишко, Т.В. Паєнтко, К.І. Швабій. – К.: КНТ, 2008. – 256 с. – 18,25 д.а. (особисто автору належать 4,58 д. а. – розділ 4. Економічна основа, джерела, форми і методи фінансового забезпечення інноваційної діяльності, розділ 5. Формування ресурсів фінансового забезпечення інноваційної діяльності на мікрорівні, розділ 6. Макроекономічні джерела фінансового забезпечення інноваційного розвитку).

11. Паєнтко Т.В. Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях : навч. посібник / О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко. – К.: КНТ, 2009. – 272 с. – 12,05 д.а. (особисто автору належить 5,04 д. а. – розділ 2. Капітал підприємства; розділ 3, тема 9. Оподаткування підприємств в Україні; розділ 5. Антикризове управління підприємством).

12. Паєнтко Т.В. Податковий менеджмент у запитаннях і відповідях : навч. посібник / О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко. – К.: ВД «Комп'ютерпрес», 2010. – 218 с. –12,68 д.а. (особисто автору належить 4,36 д. а. – розділ 1. Основи організації податкового менеджменту).

13. Паєнтко Т.В. Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях : навч.

посібник / О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко. – К.: ЦУЛ, 2011. – 256 с. – 14,4 д.а. (особисто автору належить 5,12 д. а. – розділ 2. Капітал підприємства; розділ 3, тема 9. Оподаткування підприємств в Україні; розділ 5. Антикризове управління підприємством).

14. Паєнтко Т.В. Податкова система у запитаннях і відповідях: навч. посібник. / О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко. – К. : ТОВ «ДКС центр», 2013. – 294 с. – 17,1 д.а. (особисто автору належить 6,88 д. а. – тема 4. Мито; тема 5. Податок на прибуток підприємств; тема 6. Податок на доходи фізичних осіб; тема 11. Ухилення від сплати податків і перекладання податків).

У наукових фахових виданнях:

15. Паєнтко Т. В. Фінансові інститути як базисна категорія економічної науки / Т. В. Паєнтко // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: зб. наук. праць. – Чернівці, 2007. – Вип. 8: Економічні науки. – С. 129–135. – 0,4 д. а.

16. Паєнтко Т. В. До питання регулювання руху інвестицій та фінансових ресурсів держави / Т. В. Паєнтко // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 21. – С. 7–10. – 0,4 д. а.

17. Паєнтко Т. В. Вплив оподаткування на економічну активність / Т. В. Паєнтко // Наукові записки: зб. наук. праць. – Острог: В-во «НУ «Острозька академія», 2007. – Вип. 9. – Ч.1. – С.236–244. – 0,4 д. а. – (Серія «Економіка»).

18. Паентко Т. В. Институциональные основы налога и налоговой системы / Т. В. Паентко // Бизнес Информ. – 2007. – № 12. – С. 12–15. – 0,4 д. а.

19. Паєнтко Т. В. Передумови використання інституціонального підходу в економічних дослідженнях / Т. В. Паєнтко // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: збірник наукових праць. – Чернівці, 2008. – Вип. 1(10): Економічні науки. – 422–433. – 0,4 д. а.

20. Паєнтко Т. В. Методологічні аспекти фінансових досліджень / Т. В. Паєнтко // Економіка і держава. – 2008. – № 10. – С. 18–20. – 0,4 д. а.

21. Паентко Т. В. Налоговая нагрузка и тяжесть налогообложения / Т. В. Паентко // Бизнес Информ. – 2008. – № 5. – С. 94–96. – 0,4 д. а.

22. Паєнтко Т. В. Теоретичні аспекти визначення рівня податкового навантаження / Т. В. Паєнтко // Наукові записки: зб. наук. праць. – Острог: В-во «НУ «Острозька академія», 2008. – Вип. 10. – Ч.1. – С. 165–172. – 0,4 д. а. – (Серія «Економіка»).

23. Паєнтко Т. В. Роль інституціональної теорії як методології дослідження економічних процесів / Т. В. Паєнтко // Економіка і держава. – 2009. – № 5. – С. 42–44. – 0,4 д. а.

24. Паєнтко Т. В. Рух інвестицій в посткризовий період: інституціональний аспект / Т. В. Паєнтко // Економіка і держава. – 2010. – № 3. – С. 23–24. – 0,4 д. а.

25. Паєнтко Т. В. Проблеми справляння акцизного збору та шляхи їх усунення/ О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко // Фінанси України. – 2010. – № 5. – С. 58–65. – 0,4 д.а. (особистий внесок автора 0,2 д.а. – обґрунтовано причини та визначено обсяги втрат бюджету внаслідок недоотримання акцизного збору).

26. Паєнтко Т. В. Мінімізація податкових платежів та її наслідки для

держави / Т. В. Паєнтко // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 44–52. – 0,45 д. а.

27. Паєнтко Т. В. Бюджетне регулювання фінансових потоків в сучасних умовах / Т. В. Паєнтко // Ефективна економіка. – 2011. – №10. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=758. – 0,3 д. а.

28. Паентко Т. В. Теория игр в методологии исследования проблем налогообложения / А. Д. Данилов, Т. В. Паентко // Бизнес Информ. – 2011. – № 7 (2). – С. 126–128. – 0,4 д. а. (особистий внесок автора 0,2 д.а. – визначено місце теорії ігор при дослідженні поведінки платників податків).

29. Паентко Т. В. Подоходное налогообложение в посткризисный период: зарубежный опыт/ Т. В. Паентко, А. Д. Данилов // Бизнес Информ. – 2011. – № 2. – С. 31–33. – 0,4 д.а. (особистий внесок автора 0,2 д.а. – обґрунтовано доцільність застосування зарубіжного досвіду оподаткування прибутку в Україні).

30. Паентко Т. В. Необходимость и возможность оптимизации фискального регулирования финансовых потоков / Т. В. Паентко // Бизнес Информ. – 2012. – № 5. – С. 216–219. – 0,4 д. а.

31. Паєнтко Т. В. Податки як вхідні фінансові потоки бюджету та інструменти фіскального регулювання економічного розвитку / Т. В. Паєнтко // Фінанси України. – 2013. – № 2. – С. 46–58. – 0,5 д. а.

32. Паєнтко Т. В. Трансакційні витрати фіскального регулювання фінансових потоків / Т. В. Паєнтко // Фінанси. Облік. Аудит. Зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2013. – № 1. – С.129–137. – 0,5 д. а.

33. Паєнтко Т. В. ПДВ в Україні: інституціональні деформації та шляхи їх подолання / Т.В. Паєнтко // Економічний вісник університету : зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький ДВНЗ «ДПУ імені Григорія Сковороди», 2013. – № 20/2. – С. 455–458. – 0,5 д. а.

У зарубіжних виданнях та виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз

34. Паєнтко Т. В. Передумови використання інституціонального підходу в теорії фінансів / Т. В. Паєнтко// Актуальні проблеми економіки (Thomson Reuters). – 2008. – № 11. – С. 12–20. – 0,6 д. а.

35. Паентко Т. В. Влияние налогообложения прибыли предприятий на финансовые потоки теневого сектора / Т. В. Паентко // Налоги и финансовое право. – 2011. – № 5. – Май. – С. 183–187. – 0,5 д. а.

36. Паентко Т. В. Налогообложение прибыли предприятий: перспективы после вступления в силу Налогового кодекса / А. Д. Данилов, Т. В. Паентко // Труд. Профсоюзы. Общество. – 2011. – № 2. – С.20–22. – 0,4 д.а. (особистий внесок автора 0,2 д.а. – обґрунтовано недоліки оподаткування прибутку в Україні).

37. Паентко Т. В. Налогообложение доходов физических лиц в Украине: реалии и перспективы/ А. Д. Данилов, Т. В. Паентко // Труд. Профсоюзы. Общество. – 2011. – №3. – С. 19-21. – 0,4 д.а. (особистий внесок автора 0,2 д.а. – обґрунтовано недоліки оподаткування доходів фізичних осіб в Україні).

38. Паєнтко Т. В. Відносини принципал/агент у регулюванні фінансових потоків / Т. В. Паєнтко // Актуальні проблеми економіки (Thomson Reuters, Sci

Verse Scopus, Index Copernicus, EIBSOhost). – 2011. – № 12. – С. 129–136. – 0,5 д.а.

39. Паентко Т. В. Налоговая нагрузка в системе фискального регулирования финансовых потоков / А. Д. Данилов, Т. В. Паентко // Белорусский экономический журнал. – 2012. – № 3. – С. 113–120. – 0,5 д.а. (особистий внесок автора 0,3 д.а. – розроблено методику розрахунку податкового навантаження).

40. Паентко Т. В. Дефицит бюджета: институциональная деформация или инструмент фискального регулирования? / Т. В. Паентко // Общество и экономика постсоветского пространства: Международный сборник статей. – Липецк: Изд. центр «Гравис». – 2013. – Выпуск 2. – С. 146–153. – 0,5 д.а.

41. Паєнтко Т. В. Потенціал податку на прибуток у регулюванні інвестиційних потоків країни / Т. В. Паєнтко // Економічний часопис – XXI. (Scopus, EBSCOhost, Index Copernicus, Ulrich’s Periodicals Directory, C.E.E.O.L, GESIS, RISC). – 2013. – № 7-8. – С. 76–79. – 0,5 д.а.

42. Паєнтко Т. В. Інституціональна природа дефіциту бюджету та державного боргу в Україні / Т. В. Паєнтко // Економіка промисловості (EBSCO Publishing, Ulrich's Periodicals Directory, DRJI (Directory of Research Journals Index и Research Bible). – 2013. – № 1–2. – С. 181–187. – 0,6 д.а.

В інших виданнях

43. Паєнтко Т. В. Податки як інструмент руху фінансового капіталу / О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко : Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції [«Стан і проблеми оподаткування в умовах ринкової економіки»].– Донецьк: ДонНует,2007. – С. 204–206. – 0,2 д.а. (особистий внесок автора 0,1 д.а. – обґрунтовано інструментальні особливості податку).

44. Паентко Т. В. Применение институционального подхода в теории финансов / Т. В. Паентко : Материалы международной научно-практической конференции [«Актуальные проблемы развития финансово-кредитного механизма в инновационной экономике»], (Минск, 29–30 ноября 2007 г.). – Минск, 2007. – С. 56–57. – 0,2 д.а.

45. Паентко Т. В. Теоретические модели снижения налоговой нагрузки на предприятия / Т. В. Паентко : Материалы Международной научно-практической конференции [«Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационная устойчивость»], (Минск, 20 мая, 2008 г.). – Минск, 2008. – С. 349–350. – 0,2 д.а.

46. Паєнтко Т. В. Теоретичні аспекти визначення рівня податкового навантаження/ Т. В. Паєнтко : Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції [«Стан і проблеми оподаткування в умовах ринкової економіки»]. – Д: ДонНует, 2008. – Т.1. – С. 193–196. – 0,3 д.а.

47. Паєнтко Т. В. Фінансова дилема розподілу боргового і податкового навантаження на економіку України/ Т. В. Паєнтко // «Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації»: збірник тез доповідей Шостої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. Ч. 2. – Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – С. 159–161. – 0,3 д.а.

48. Паентко Т. В. Положительные и отрицательные эффекты

глобализации движения финансовых потоков / Т. В. Паентко : Материалы II Международной научно-практической конференции [«Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость»], (Минск, 19 – 20 мая, 2009 г.). – Минск: БГЭУ, 2009. – Т.1. – С. 308–309. – 0,3 д.а.

49. Паєнтко Т. В. Формирование финансовых потоков государства/ Т. В. Паєнтко // Фінансова система України: проблеми і перспективи розвитку : збірник наукових праць III Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ: ЕКОМЕН, 2009. – С. 134–137. – 0,3 д.а.

50. Паєнтко Т. В. Інституціональна природа фіскального регулювання руху фінансових потоків / Т. В. Паєнтко : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції [«Стан і проблеми оподаткування в умовах світової фінансової кризи»], (20 – 21 листопада 2009 р.). – Донецьк, ДонНУЕТ імені М. Туган-Барановського, 2009. – С. 219–222. – 0,3 д.а.

51. Паентко Т. В. Минимизация налоговых платежей и ее последствия для государства/ Т. В. Паентко : материалы III Международной научно-практической конференции [«Экономический рост Республии Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость»]. – Минск: БГЭУ, 2010. – С. 108–109. – 0,15 д.а.

52. Паєнтко Т. В. Інституціональні аспекти застосування фіскальних важелів регулювання руху фінансових потоків / Т. В. Паєнтко : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції [«Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики»]. – Х.: ВД «Інжек», 2010. – С. 205–208. – 0,2 д.а.

53. Паєнтко Т. В. Зарубіжний досвід і вітчизняні реалії оподаткування прибутку підприємств в посткризовий період / Т. В. Паєнтко : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції [«Стан і проблеми оподаткування в умовах світової фінансової кризи»]. – Донецьк: ДонНует, 2010. – С. 142–144. – 0,3 д.а.

54. Паентко Т. В. Налоговое стимулирование экономического развития Украины в посткризисный период в контексте Налогового кодекса / Т. В. Паентко : материалы IV Международной научно-практической конференции [«Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость»], (19–20 мая 2011 г.). – Минск: БГЭУ, 2011. – Т. 1. – С. 326–327. – 0,15 д.а.

55. Паєнтко Т. В. Институциональные основы фискального регулирования финансовых потоков государства / Т. В. Паентко // Інституціональний розвиток сучасних економічних систем: соціальне партнерство та економічна взаємодія : збірник наукових праць за результатами міжнародної науково-практичної конференції. – Полтава: ПУЕТ, 2011. – С. 11–14. – 0,2 д. а.

56. Паєнтко Т. В. Ризики опортуністичної поведінки платників податків в контексті податкових реформ / Т. В. Паєнтко : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції [«Стан і проблеми оподаткування в умовах мінливої економіки»]. – Донецьк: ДонНует, 2011. – С. 105–108. – 0,3 д. а.

57. Паентко Т. В. Налоговое регулирование финансовых потоков в

Украине: проблемы и перспективы / А. Д. Данилов, Т. В. Паентко : материалы V Международной научно-практической конференции [«Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость»]. – Минск: БГЭУ, 2012. – Т. 1. – С. 303–304. – 0,2 д.а. (особистий внесок автора – 0,1 д.а. – обґрунтовано проблеми податкового регулювання фінансових потоків).

58. Паєнтко Т. В. Інституціональні асиметрії бюджетних видатків / Т. В. Паєнтко // Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – К.: ДКС центр, 2012. – С. 57–60. – 0,3 д. а.

59. Паєнтко Т. В. Особливості інституціоналізації оподаткування в Україні/ Т. В. Паєнтко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Інституціональні та еволюційні проблеми розвитку фінансово-кредитних систем»]. – Донецьк: ДНТУ, 2013. – С. 28–31. – 0,3 д. а.

60. Паентко Т. В. Институциональные проблемы сбалансирования государственного бюджета / Т. В. Паентко : материалы Международной научно-практической конференции [«Бюджетная политика сбалансированного регионального развития»]. – Волгоград : Из-во ВолГУ, 2013. – С. 213–218. – 0,3 д. а.

АНОТАЦІЯ

Паєнтко Т. В. Фіскальне регулювання фінансових потоків в інституціональній економіці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2014.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних засад фіскального регулювання фінансових потоків, розробці практичних рекомендацій з оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків.

Визначено сутність фіскального регулювання фінансових потоків, його мету, завдання і функції в інституціональній економіці. Здійснено системний аналіз руху фінансових потоків, розраховано обсяги прихованих фінансових потоків, ступінь перекладання податкового навантаження несумлінними платниками податків на сумлінних, обсяги трансакційних витрат на фіскальне регулювання фінансових потоків.

Обґрунтовано напрями оптимізації фіскального регулювання фінансових потоків, подолання інституціональних деформацій та зменшення трансакційних витрат.

Ключові слова: фінансові потоки, фіскальне регулювання, податки, видатки бюджету, інвестиції, неформальні фінансові потоки, ухилення від сплати податків.

АННОТАЦИЯ

Паентко Т. В. Фискальное регулирование финансовых потоков в институциональной экономике. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Киев,

2014.

Диссертация посвящена обоснованию теоретико-методологических основ фискального регулирования финансовых потоков, разработке практических рекомендаций по оптимизации фискального регулирования финансовых потоков.

Изучены подходы к определению сущности финансовых потоков и факторов их движения, в результате чего разработана классификация финансовых потоков как объектов фискального регулирования. Предложено выделять финансовые потоки, которые находятся в сфере фискального регулирования (полностью и частично регулируемые), и финансовые потоки, которые находятся вне сферы фискального регулирования. Систематизированы отличия финансовых потоков, капитала, финансовых ресурсов и денежных потоков. Определена сущность фискального регулирования финансовых потоков, его цель, задачи, инструментарий и функции в институциональной экономике, на основании чего структурирована система фискального регулирования финансовых потоков.

Аргументирована целесообразность использования институциональных подходов в исследовании проблем фискального регулирования финансовых потоков. Это позволяет выявить институциональные асимметрии и деформации в фискальном регулировании финансовых потоков, оценить степень и проблемы институционализации фискального регулирования в Украине. Обосновано, что главными проблемами институционализации в Украине являются влиятельные неформальные институты и высокие трансакционные издержки. Выявлены особенности возникновения трансакционных издержек на фискальное регулирование финансовых потоков, предложено выделять транзакционные издержки отдельных экономических агентов и экономики в целом.

Дана оценка базовым параметрам финансовых потоков, в результате чего обосновано, что интенсивность их формирования и направление движения зависит от изменений макроэкономической конъюнктуры и характера институциональных деформаций. Теоретически обоснована и методически оценена специфическая форма переложения налоговой нагрузки на добросовестных налогоплательщиков экономическими агентами, уклоняющимися от уплаты налогов.

Выявлены институциональные деформации в объемах и структуре бюджетных расходов. Обосновано, что их причинами является «ручной» режим распределения расходов бюджета, преобладания растущих расходов социального характера при отсутствии собственных источников их финансирования. Определено, что за счет дефицитного финансирования в Украине преимущественно финансируются текущие расходы, а не инвестиции, что привело к образованию институциональной петли. Преодоление такой институциональной деформации возможно в случае ускорения восстановления конкурентоспособности национальной экономики.

Обоснованы направления оптимизации фискального регулирования финансовых потоков, которые направлены на преодоление выявленных институциональных деформаций и уменьшение трансакционных издержек.

Аргументировано целесообразность изменения ставок налога на прибыль и НДС, что позволит сократить теневые финансовые потоки за счет легализации теневой добавленной стоимости. Обоснована целесообразность проведения налоговой амнистии и рассчитаны ее потенциальные результаты. Разработан механизм диверсификации финансовых потоков при осуществлении бюджетных инвестиций, а также определены приоритетные отрасли вложения бюджетных средств, которые обеспечат рост экономики. Обоснованы способы снижения трансакционных издержек на фискальное регулирование финансовых потоков.

Ключевые слова: финансовые потоки, фискальное регулирование, налоги, расходы бюджета, инвестиции, нелегальные финансовые потоки, уклонение от уплаты налогов.

SUMMARY

Paientko T.V. The Fiscal Regulation of Financial Flows in the Institutional Economy. – Manuscript.

The dissertation for doctor's degree in economic sciences by specialty 08.00.08. – Money, finance and credit. – SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, 2014.

This dissertation is devoted to an explanation of the theoretical and methodological principles concerning the fiscal regulation of financial flows, and the development of practical recommendations for the optimization of these fiscal regulations.

The essence of the fiscal regulation of financial flows, and its goals, objectives, and functions in the institutional economy are defined. A systems analysis of financial flows is demonstrated, the amounts of hidden financial flows and the degree of shifting the tax burden are calculated, the transaction costs of the fiscal adjustment of financial flows are determined.

The methods of the optimization of fiscal regulation of financial flows, overcoming institutional deformations and reduction in transaction costs are substantiated.

Keywords: financial flows, fiscal regulation, taxes, budget, investment, illegal financial flows, tax evasion.